DEVLETE İSYAN SUÇU BAĞLAMINDA "KABAKÇI MUSTAFA" İSYANI YA DA "STATÜKO VE YENİ"NİN ÇATIŞMASI(*)

Dr. Öğr. Üyesi **Yılmaz YURTSEVEN**(**)

Öz

İsyan (Hadd-i Bağy), İslam-Osmanlı Ceza Hukuku terminolojisinde kendilerince haklı bir nedene dayanan bir grubun, meşru devlet otoritesine karşı güç kullanarak yönetimi ele geçirmeye çalışmasıdır. Tanımdan hareketle isyan suçu, meşru devlet otoritesine karşı silahlı güç kullanılarak topluca işlenen had suçlarından sayılmaktadır. Had suçları, suç tanımı ve suça uygulanacak yaptırımın bizzat kanun koyucu (Şârî/Nass) tarafından öngörülmüş, kamu ve kişi haklarını ihlal eden ağır suçlar olarak kabul edilmiştir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu suçun unsurları; meşru siyasal otoriteye karşı olması, topluca işlenmesi, kuvvet kullanılması, isyancıların kendilerince haklı bir nedenle kalkışmada bulunmalarıdır. Suçun tanımlanması hususunda İslam hukukçuları arasında ciddi görüş ayrılıkları söz konusu olmamakla birlikte, uygulanacak yaptırım konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kuşkusuz görüş ayrılıklarının ortaya çıkması, suçun daha çok siyasi bir suç olması, birden fazla suç eylemini içinde barındırabilmesi ve temel kaynaklar olan Kur'an ve Sünnet'te suça ilişkin doğrudan bir hükmün bulunmaması ile ilgilidir.

Hadd-i Bağy kimi zaman isyancıların, kimi zaman siyasal otoritelerin istismarına açık alan bırakan karma nitelikli bir suçtur. İsyancılar açısından genellikle siyasal otoritenin zulme sapması, adaletten uzaklaşması, hukuku çiğnemesi gibi iddialar öne sürülmüştür. Kimi zaman siyasal otorite, kendisine muhalif olan kişi ya da toplum katmanlarını susturmak amacıyla isyan suçunu devreye sokmaktan çekinmemiştir. Ancak nedenleri ve sonuçları açısından incelendiğinde isyan suçu kuşkusuz sıradan ve adi bir suç olarak değerlendirilemez.

İslam Hukuku'nun en gelişmiş ve kapsamlı uygulama alanı olan Osmanlı Devleti'nde siyasal otorite birçok kez isyanlarla sarsılmıştır. Hatta kimi zaman bu isyanlar bizzat siyasal otoritenin kendisi olan padişahı tahtından indirmekle kalmamış, canlarına da mal olabilmiştir. Kuşkusuz bu kalkışmaların en önemlilerinden biri 1807'de Sultan III. Selim'e yönelik olan ve "Kabakçı Mustafa İsyanı" adıyla tarihe not edilen kalkışmadır. Söz konusu kalkışma yalnızca sultanı tahtından indirmekle kalmamış, hayatını da elinden almıştır. Adaletten, Şeriat'ten sapma, zulme yönelme iddialarıyla biçimlenmiş bu kalkışma Osmanlı-Türk modernleşme tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olmuştur.

1807 Kabakçı İsyanı'nı hem Osmanlı Ceza Hukuku bağlamında hem siyasal otorite-merkez-çevre çatışması olarak siyasal anlamda incelemeye çalıştığımız bu makalede temel amacımız, XIX. Yüzyıl Osmanlı-Türk modernleşmesinin hukuki, siyasi ve sosyolojik sorunlarını ortaya koyabilmektir.

Anahtar Kelimeler

Hadd-i Bağy, Osmanlı Ceza Hukuku, Siyasal Otorite, İsyan, Gelenek, Yenilik.

(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 15.10.2022 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 01.12.2022, DOI No: 10.54704/akdhfd.1189784.

Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi'nde 04-06 Temmuz 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Uluslararası Akdeniz Hukuk Kongresi*'nde sözlü olarak sunulan ve Sempozyum Kitabı'nda özeti yayınlanan bildirinin genişletilmiş, geliştirilmiş ve makale formuna dönüştürülmüş halidir.

(**) Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü Hukuk Tarihi Anabilim Dalı / Antalya-Türkiye.
E-posta: yyurtseven@akdeniz.edu.tr,
Orcid Id: https://orcid.org/0000-0003-3736-3510.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

THE "KABAKCI MUSTAFA" REVOLT IN THE CONTEXT OF THE CRIME OF RISING TO THE STATE OR THE CONFLICT OF "STATUS QUO AND MODERNIZATION"

Abstract

Rebellion (Hadd-i Bagy) is the attempt of a group based on a just cause in Islamic-Ottoman Criminal Law terminology to seize the government by using force against the legitimate state authority. Based on the definition, the crime of rebellion is counted as one of the hadd crimes committed collectively by using armed force against the legitimate state authority. Hadd crimes, the definition of crime and the sanction to be applied to the crime were foreseen by the lawmaker (Şârî/Nass) and were accepted as serious crimes that violate public and personal rights. As can be understood from the definition, the elements of this crime are; opposition to the legitimate political authority, collective action, use of force, and the rebels attempting with a justified reason. Although there is no serious difference of opinion among Islamic jurists regarding the definition of crime, there are different opinions about the sanction to be applied. Undoubtedly, the emergence of differences of opinion is related to the fact that the crime is more of a political crime, that it can contain more than one crime, and that there is no direct provision regarding crime in the Qur'an and Sunnah, which are the main sources.

Hadd-i Bagy is a mixed crime that sometimes leaves open space for the abuse of rebels and sometimes political authorities. In terms of the rebels, allegations such as the political authority's deviation from persecution, alienation from justice and violating the law were put forward. Sometimes, the political authority did not hesitate to use the crime of rebellion in order to silence the people or layers of society who were opposed to it. However, when examined in terms of its causes and consequences, the crime of rebellion cannot be considered as an ordinary and common crime.

In the Ottoman Empire, which is the most developed and comprehensive application area of Islamic Law, the political authority was shaken many times by rebellions. In fact, sometimes these revolts not only dethroned the sultan, who was the political authority himself, but also cost their lives. Undoubtedly, one of these attempts was occured during the reign of Sultan III in 1807. It is an attempt against Selim and noted in history as the "Kabakçı Mustafa Rebellion". The said that attempt not only dethroned the sultan, but also took his life away from him. This uprising, which was shaped by the claims of deviating from justice, from the Shari'a, and turning to oppression, became one of the important breaking points in the history of Ottoman-Turkish modernization.

Our main aim in this statement, which we try to analyze the 1807 Kabakçı Revolt both in the context of Ottoman Criminal Law and as a political authority-center-periphery conflict, is to address the XIX. Our purpose is to reveal the legal, political and sociological problems of the Ottoman-Turkish modernization of the 19th century.

Keywords

Hadd-i Bagy, Ottoman Criminal Law, Political Authority, Revolt, Tradition, Innovation.

Extended Abstract

Rebellion (Hadd-i Bagy) is the attempt of a group based on a just cause in Islamic-Ottoman Criminal Law terminology to seize the government by using force against the legitimate state authority. Based on the definition, the crime of rebellion is counted as one of the hadd crimes committed collectively by using armed force against the legitimate state authority. Hadd crimes, the definition of crime and the sanction to be applied to the crime were foreseen by the lawmaker (Şârî/Nass) and were accepted as serious crimes that violate public and personal rights. As can be understood from the definition, the elements of this crime are; opposition to the legitimate political authority, collective action, use of force, and the rebels attempting with a justified reason. Although there is no serious difference of opinion among Islamic jurists regarding the definition of crime, there are different opinions about the sanction to be applied. Undoubtedly, the emergence of differences of opinion is related to the fact that the crime is more of a political crime, that it can contain more than one crime, and that there is no direct provision regarding crime in the Qur'an and Sunnah, which are the main sources.

Hadd-i Bagy is a mixed crime that sometimes leaves open space for the abuse of rebels and sometimes political authorities. In terms of the rebels, allegations such as the political authority's deviation from persecution, alienation from justice and violating the law were put forward. Sometimes, the political authority did not hesitate to use the crime of

rebellion in order to silence the people or layers of society who were opposed to it. However, when examined in terms of its causes and consequences, the crime of rebellion cannot be considered as an ordinary and common crime.

In the Ottoman Empire, which is the most developed and comprehensive application area of Islamic Law, the political authority was shaken many times by rebellions. In fact, sometimes these revolts not only dethroned the sultan, who was the political authority himself, but also cost their lives. Undoubtedly, one of these attempts was occured during the reign of Sultan III in 1807. It is an attempt against Selim and noted in history as the "Kabakçı Mustafa Rebellion". The said that attempt not only dethroned the sultan, but also took his life away from him. This uprising, which was shaped by the claims of deviating from justice, from the Shari'a, and turning to oppression, became one of the important breaking points in the history of Ottoman-Turkish modernization.

Our main aim in this statement, which we try to analyze the 1807 Kabakçı Revolt both in the context of Ottoman Criminal Law and as a political authority-center-periphery conflict, is to address the XIX. Our purpose is to reveal the legal, political and sociological problems of the Ottoman-Turkish modernization of the 19th century.

The Ottoman Empire, which was established in the Assia Minor in the Middle Ages and turned into a typical New Age monarchy, faced with rebellions that threatened the existence and integrity of the state from time to time. An important part of these revolts are those carried out by the focal points within the state itself, some of which are directly involved by the masses of the people. However, especially in the XVIII. and the general character of the uprising movements that took the lead role of the civil-military bureaucracy in the 19th century is that these movements were actually a "status quo-innovation" conflict rather than a "center-periphery" conflict.

By the nature of the concept, demands for innovation are usually demands from the governed. However, in some traditional monarchies in world political history, this generalization does not fit well. For example, in traditional monarchies such as the Russian Tsardom, the Japanese Empire and the Ottoman Empire, the innovation movements did not appear as demands directed from the periphery to the center, as observed in European monarchies, but rather as movements from the center to the periphery. The power-oriented modernization movements, which express the center, faced negative reactions both by some centers within the state organization and by the mass of the people who constitute the governed. These reactions can often turn into an uprising against the political authority, as well as cost the lives of many people and those who form the government.

The equivalent of this type of uprising in the Ottoman Empire, where Islamic law had the original and most comprehensive application area, in Shari'a criminal law was the crime of rebellion against the state, which is considered to be within the scope of the crime of hadd, with the terminological name "hadd-i bagy". The Ottoman political authority generally evaluated such attempts against itself within the scope of this type of crime and applied the sanctions envisaged by this crime.

In 1807, the Ottoman Sultan III. The Kabakçı Rebellion, which cost the lives of Selim and many people, is also seen as a typical "hadd-i bagy" action in the light of our study. The crime is complete in terms of its typology and elements. Both the reaction of the authority during the uprising and the trial process after it offers appropriate clues to evaluate this great upheaval as "hadd-i bagy". As a result, the Kabakçı Rebellion of 1807 took its place in the history of Turkish law as a bagy crime movement carried out by circles representing the "status quo" against a legitimate political authority engaged in innovation movements.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti tarihinde XIX. Yüzyıl, önemli kırılma noktalarının patlak verdiği, ilerleme özlem ve çabaları ile çöküşün bir arada yaşandığı, oldukça "uzun" ve karmaşık bir yüzyıl olmuştur. Türk-İslam devlet geleneğinin en özgün ve uzun ömürlü uygulaması olan Osmanlı Devleti, selefleri olan Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinde olduğu gibi kuruluşundan itibaren İslam Hukuku'nu esas alan bir hukuk sistemi geliştirmiştir. Klasik İslam Hukuku olarak değerlendirebileceğimiz Şer'î Hukuk yanında, onun çizmiş olduğu sınırlar içerisinde gelişen ve kanunnamelerle kurumlaşan" Örfî Hukuk", özellikle Şer'î

Hukuk'un boşluk bıraktığı alanlarda en geniş ve özgün uygulamalarını Osmanlı hukuk sistemi içerisinde ortaya koyabilmiştir. Kuşkusuz Örfî Hukuk Osmanlı Türkleri'nin bulduğu bir hukukî pratik değildir. Abbasî İslam hukuk geleneğinin bir yansıması olarak ilk Müslüman-Türk devletlerinden başlayarak Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde oldukça geniş bir biçimde uygulanmıştır. Özellikle devlet yönetimi, malî hukuk ve ceza hukuku alanlarında Osmanlı Örfî hukuku oldukça gelişmiştir.

Osmanlı Devleti, biçimsel olarak klasik bir monarşik rejimdir. Ancak çağdaşları olan Batı monarşilerinden biraz daha farklı bir biçimde Osmanlı siyasal otoritesi kendisini "Şerîat" ve "Kanun" ile sınırlamıştır. Elbette burada Şerîat ile kastedilen İslam Hukuku, Kanun ise Örfî hukuktur. Otoritenin kaynağı ilahi olmakla birlikte onu kullanacak olan padişahın İslam öncesi Türk devlet geleneğinden gelen bir anlayışla hukuka (İslam öncesinde kut ve töreye) bağlılığı, onun iktidarını meşrulaştıracak en önemli olguların başında gelmektedir. Osmanlı devlet yönetiminde her ne zaman tahtta oturan padişaha yönelik bir eleştiri ya da kalkışma söz konusu olsa bu eleştiri sahipleri hep Şerîat, adalet ve örf gibi olgulara sığınmıştır. Elbette bu durum kimi zaman sistemden beslenen statükonun kullanımına ve istismarına da açık kapı bırakmıştır.

İslam ceza hukuku terminolojisinde -kimi tartışmalar olmakla birlikte- had suçları[1] kapsamında sayılan suçlardan biri olan ve meşru devlet otoritesine isyan suçu olarak kabul edilen "Hadd-i Bağy", Osmanlı Devleti'nde kimi zaman yaşanan taht kavgaları, kimi zaman tahtta oturan padişaha karşı girişilen kalkışmalar gibi siyasal otoriteye yönelik kalkışma suçlarını içinde barındıran bir suç ve yaptırım tipidir. Devletin erken dönemlerinden itibaren zaman zaman görülen ve XIX. yüzyıl boyunca sıkça rastlanılan iç isyanlar ve taht tartışmaları Osmanlı Devleti'nde bu suç tipinin önemini artırmıştır.

Osmanlı Devleti XIX. Yüzyılın başlarında görüntü itibariyle hiç de iç açıcı olmayan bir durumdadır. Bitmez tükenmez savaşlar, isyanlar, büyük ve önemli toprak kayıpları, bozulmuş askeri, idari, mali ve bürokratik yapı, devleti ve Osmanlı toplumunu geri bırakırken, siyasi otorite olarak da önemli sorunlar yaşanmıştır. XVII. Yüzyılın sonlarında halen dünyanın en büyük güçlerinden biri olan bu devlet yüz yıl sonra yine bölgesel anlamda geniş bir coğrafyaya hükmeden önemli bir devlet olma özelliğini taşımakla birlikte, bu durumun sürdürülebilirliği o günlerin koşullarında pek de mümkün gözükmemektedir.

Avrupa dünyasında çok çetin ve kanlı çatışmaların yaşandığı, yoksulluğun, geri kalmışlığın, dinsel bağnazlığın ve engizisyonun yaşattığı karanlık dönemler, temelleri XIV. Yüzyılın sonlarında atılan Rönesans, ardından gelen Reform

[1] Had suçları; tipolojisi, unsurları ve uygulanacak yaptırımları bizzat asli kaynaklar olan Kur'an (Kitap), Sünnet ve İcma tarafından belirlenmiş olan, unsurları tamamlandığında mahkemenin takdir yetkisi bulunmayan, sınırlı sayıda (numerus clausus) suçlar ve cezalardır.

süreciyle birlikte aralanmaya başlanmış, söz konusu hareketlerin etkisiyle yeni bir çığır açılmış, insan ve düşünce kavramları yeniden değer kazanmıştır[2]. Bu süreçlerin ardından yaşanan "Aydınlanma Devrimi" yüzyıllardır süren Avrupa Orta Çağı'nı geçmişin tozlu raflarına kaldırmıştır. Avrupalı denizci ulusların donattıkları filolarla açık denizlere açılıp coğrafi keşiflere başlamaları, buralardaki zenginlikleri Avrupa'ya taşımaları, görece zenginliği artırmıştır. Aydınlanma düşüncesinin ürünü olan bilimsel çalışmalar, XIX yüzyıl Avrupası'nı "Sanayi Devrimi"nin beşiği haline getirmiştir. Dolayısıyla, buhar makinesinin gücüyle işleyen çarkların kullanacağı hammaddeyi temin etmenin yolu olan sömürgecilik ve emperyalizm ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz, kimya terminolojisi ile bir çeşit "zincirleme reaksiyon" olarak adlandırabileceğimiz bu sürecin bedeli oldukça kanlı çatışmalarla ödenmiştir.

Batı dünyası bunları yaşarken Osmanlı Devleti, yukarıda belirtilen olumsuzluklara her geçen gün yenisinin eklendiği, sivil ve askeri bürokrasinin yüzyıllardır beslendiği mevcut statükodan olmamak adına her türlü yenileşme çabasına en azından kuşkuyla baktığı ya da doğrudan karşı çıktığı bir sürecin içerisinde debelenip durmaktadır. Yenileşme hareketlerinin tabandan tavana değil de tavandan tabana bir görüntü sergilediği Osmanlı Devleti'nde bizzat siyasal otoritenin gelişme ve ilerleme çabaları çoğu kez iktidara tabi asker ve sivil bürokrasinin reaktif tepkileriyle baltalanmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan "Kabakçı Mustafa İsyanı" incelenirken amacımız, Türk tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan bu olayın aslında yalnızca basit bir kalkışma hareketi değil, yenileşme ve gelişme iradesi ortaya koyan siyasal otorite ile buna karşı koyan statüko taraftarlarının bir çatışması olduğu konusunda bir tartışma zemini oluşturabilmektir.

I. STATÜKO NEDİR?

Latince kökenli bir sözcük olan statüko, sözlükte "Süregelen düzenin korunması durumu, sürer durum", "yürürlükte bulunan antlaşmalara göre olması gereken veya süregelen durum" gibi anlamlara gelir[3]. Bu tanımlamadan hareketle statüko değişimin zıddını ifade etmekte ve hatta değişime direnme olarak değerlendirilebilir. Bir politik terim olarak statükoculuk ise değişime karşı var olana sıkı sıkıya sarılmak, kurulu düzenin sürmesinden yana tavır göstermektir. Yüzyıllar boyunca insan evladının serüveni dikkate alınırsa, kimi zaman statükonun kazandığı gözleniyor olsa da uzun vadede değişimin kazandığı bir gerçektir. Öyle olmalıdır ki tiranlıklar, monarşiler demokratik hukuk devletlerine evrilebilmiş, yapay zeka yalnızca toplumsal yaşamımızı değil, bireysel yaşamımızı dahi ciddi anlamda etkilemeye başlamıştır. Tarih boyunca değişime gösterilen direnç ve

[2] Rönesans ve Reform hareketleri hakkında geniş bilgi için bkz. Gül Akyılmaz, *Siyasi Tarih*, 3. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022), 35-38.

[3] "Statüko", Erişim Tarihi: Ağustos 16, 2022, https://sozluk.gov.tr/.

statükoyu koruma çabası her toplumda, her "müesses nizam"da var olmuştur. Ancak birbirinden farklı koşulların etkili olduğu sosyo-politik ve iktisadi hayat kimi zaman askeri-siyasi, kimi zaman iktisadi ve kimi zaman da teknolojik nedenlerle çok önemli değişimlere engel olamamıştır.

Satükoyu sahiplenmek var olanı korumak ve savunmaktır. Tüm statükocular değişimi kabullenmekte zorlanırlar. Bu, aynı zamanda duygusal ve içgüdüsel bir dışavurum da olabilir. Zira kimse kolay kolay alışageldiği düzen ve konfordan vazgeçmek istemez. Yenilik ve yarını ön göremezlik, psikolojik olarak da bir kaygı nedenidir. Bireyden topluma bu kuşku ve kaygıyı herkes yaşar. Ancak gelişme, çoğu zaman statükoyu sahiplenenlerin değil, değişimi savunanların çabalarıyla sağlanır. Pozitif bilimlerden toplum bilimlerine kadar her alanda böyle olmuştur. Tarım devrimi, yazının icadı, Batılı kavramlar olarak Rönesans, Reform, coğrafi keşifler, aydınlanma, sanayi devrimi ve sair pek çok büyük olay statükoya karşı koyan düşünce ve hareketlerin birer sonucudur.

Statükoyu sahiplenmenin genel itibariyle pek çok nedeninin olabileceği ortadadır. Ancak özellikle var olan "müesses nizam"dan -deyim yerindeyse- yararlananlar her ne surette olursa olsun söz konusu kurulu düzenin kalıcılığında ısrarcı olacaklardır. Devletlerin tarihleri boyunca görülen büyük sosyo-politik ve iktisadi değişimler genel olarak statüko ve yenilik çatışmasının dışa vurumundan başka bir şey değildir. Ortaçağ Avrupa feodalizmine direnen burjuvazi, monarşilerin meşrutiyete ya da cumhuriyete ve hatta demokrasiye evrilmesi, sömürgeciliğin bağımsızlık hareketlerine direnememesi gibi dünya tarihini etkileyen tüm olaylar statüko-değişim çatışmasının önemli sonuçlarıdır.

Değişimin karşısında en büyük engelin "müesses nizam" (kurulu düzen) olduğu ifade edilir. Çünkü kurulu düzen kendi varlığını sürdürülebilir kılmak zorundadır. Oysa değişimin sonuç itibariyle amacı var olan kurulu düzenin yerini yepyeni bir "düzen"e bırakmaktır. Değişimin hedefinde değişim karşıtı olan her türlü düşünce, tavır, uygulama, düzenleme ve kurumun ortadan kaldırılması söz konusudur. Amacın önünde kuvvetle duran engeller kaldırılmadıkça değişimin başarılması da mümkün olmayacaktır. Statükoya galebe çalabilmek için başarı şarttır. Oysa statüko için mevcut düzenin sağladığı menfaatler çoğu zaman yeniliğin ortaya koyacağı yeni düzende kaybolacaktır. Bu noktada statükodan beslenen odak ya da çevreler kuşkusuz değişime ve yeniliğe karşı canhıraş bir varoluşsal direnç ve savunma göstereceklerdir[4].

Yukarıda da belirtildiği gibi XIX. Yüzyıl ya da deyim yerindeyse Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı, devletin ve toplumun türlü iç ve dış sorunlarla savrulduğu bir dönemdir. Bir yandan var olanı koruma çabasının öte yandan ye-

[4] Coşkun Can Aktan, Serdar Yay, "Türkiye'de Statüko ve Değişime Direnç", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* Cilt 8, Sayı 1 (2016), 52 (49-71), Erişim Tarihi: Haziran 16, 2022, https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/36069/404998.

nileşme ve gelişme mücadelesinin at başı yaşandığı bu dönem aslında bir çeşit statüko-yenilik çatışmasının izdüşümünü ortaya koymaktadır. Kaldı ki Osmanlı Devleti'nde bu türden çatışmalar, pek çok klasik monarşide olduğu gibi yalnızca XIX. Yüzyıla da özgü değildir. Fatih'in devşirme kul sistemi[5], millet sistemi[6], kardeş katli[7] gibi uygulamaları mevcut statükoya karşı yapılandırılmış değişim hareketleridir. Klasik dönem içerisinde arazi rejiminde, taşra yönetiminde, mali ve askeri sistemde zaman zaman yaşanan değişimler, statüko ve değişim arasında kırılma noktaları oluşturmuştur. İmparatorluğun görece gerilemeye ve XIX. Yüzyılın başlarından itibaren çöküşe doğru gittiği süreçte bu kırılma noktaları daha sıklıkla yaşanır olmuştur. Kuşkusuz bunların önde gelenlerinden birisi de Sultan III. Selim'in yenileşme ve gelişme çabaları (Nizam-ı Cedid) ve bu çabalara yönelik şiddetli dirençtir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan ve bir statüko-değişim çatışmasının sonucu olarak öngördüğümüz "Kabakçı İsyanı"nı kuşkusuz ceza hukuku bağlamında irdelemeden değerlendirmek büyük bir eksiklik olacaktır. Bu noktada İslam-Osmanlı Ceza hukukunda had suçları içerisinde sayılan "Devlete İsyan Suçu"nu (Bağy) terminolojik olarak incelemek önemli bir gerekliliktir. Zira bir suç ve yaptırım olarak "Hadd-i Bağy", kimi zaman statükonun kendini koruma araçlarından biriyken kimi zaman da bizzat değişimin önemli bir savunma mekanizmasına dönüştürülmüştür.

II. DEVLETE İSYAN SUÇU (HADD-İ BAĞY)

İnsanlık tarihi boyunca kurulmuş hemen hemen tüm hukuk sistemlerinde otoriteye karşı kalkışma hoş karşılanmamış, çok ağır yaptırımlarla cezalandırılmıştır. İslam hukukunda da isyan suçu siyasi suç olarak görülmektedir. Suçun bir siyasi suç olması Osmanlı uygulamasında "siyaseten katl" yaptırımlarının temelini oluşturmaktadır[8].

İsyan suçu İslam ceza hukuku terminolojisinde örgütlü suçlar kapsamında sayılan, baskı, cebir, zor kullanma ve şiddet içeren ve siyasal kaygı ve nedenlerle işlenen kapsamlı ve kimi zaman karmaşık bir suçtur. Cebir ve şiddet içermesi, söz konusu eylemi cebir ve şiddet içermeyen yasal ve meşru muhalefet hareketlerinden ayırmaktadır[9]. Bir had suçu olarak bağy, kendilerince haklı bir nedene

---

5 Osmanlı devşirme kul sistemi için bkz. Yılmaz Yurtseven "Osmanlı Kul Sistemi ve Veziriazam", *Prof. Dr. Bilge Öztan'a Armağan,* Turhan Kitabevi (Ankara: 2008), 1439-1456.

6 Millet sistemi için bkz**.** Halil Cin ve Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi,* 13. Baskı, Sayram Yayınları (Konya: 2021), 191-196.

7 Osmanlı Devleti'nde kardeş katline ilişkin bkz. Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, Eren Yayınları, (İstanbul: 1997).

8 Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi Kamu Hukuku*, 1. Cilt, Selçuk Üniversitesi Basımevi (Konya: 1995), 270.

9 Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkubbe Yayınevi (İstanbul: 2004) 343.

dayanan bir grubun kuvvet kullanarak meşru siyasal otoriteye başkaldırmaları, devlet otoritesine itaat etmemeleri veya iktidarı ele geçirmeye çalışmaları olarak tanımlanmaktadır[10]. Bu tanımlama çerçevesinde bağy suçunun unsurları şöyle sıralanabilir:

1) Kalkışma, meşru bir siyasal otoriteye veya devlet düzenine karşı girişilmiş bir hareket olmalıdır[11]. Dolayısıyla adalet ve meşruiyet vasfını yitirmiş, yönetilenlere zulmeden bir siyasal otoriteye yönelik muhalif hareketler şiddet içeriyor olsa da İslam hukukçularının çoğunluğuna göre bağy suçu oluşmaz[12]. Kanaatimizce söz konusu suç açısından siyasal otoritenin ne şekilde tezahür ettiğinin, belirlenme şeklinin ve hükümet modelinin önemi yoktur. Bu bir halife, sultan, padişah, kral vs. de olabilir, seçimle belirlenmiş bir demokratik rejimi yürüten siyasal otorite de olabilir. Önemli olan yönetime öngörülen meşru yollarla gelinmiş olunmasıdır. Bu noktada belirleyici olan, ilke olarak siyasal otoritenin adaletten sapmamış olması ya da uygulamalarıyla toplumun genelinde böyle bir kanaatin yerleşmesine neden olmamasıdır.
2) Bağy, kuvvet kullanarak gerçekleştirilen ve şiddet içeren bir eylemdir. Dolayısıyla isyancıların kuvvet kullanmaları gerekir. Siyasal otoritenin görevden alınmasını istemek, otoritenin yasal düzenine pasif olarak uymamak, devletin yüklediği görev ve sorumlulukları (örneğin vergi ödemeyi reddetmek gibi) yerine getirmemek, eylem ve söylemleriyle muhalefette bulunmak gibi davranışlar topluca yürütülse de cebir ve kuvvet kullanmadan, şiddet içermeden yapıldıkları takdirde bağy suçu oluşturmazlar[13]. Kanaatimizce burada kuvvet kullanmaktan kastedilen sayıca kalabalık olma, silahlı kalkışma, cana, mala, kamu düzenine zarar verecek şiddet eylemlerine girişme olarak anlaşılmalıdır.
3) Bağy suçunun oluşabilmesi için gerekli olan üçüncü unsur, isyancıların kendilerince haklı gördükleri bir nedene dayanıyor olmalarıdır. Meşru siyasal otoriteye yönelik kalkışmada bulunanların kendilerince haklı gördükleri nedenler siyasal otoritenin (halife, devlet başkanı, hükümet vs.) söz konusu

---

10 Abdülkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku -Genel Hükümler-* (Çev. Ali Şafak), C. 1, Kayıhan Yayınları (İstanbul: 2012), 672; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 7. Baskı, Beta Yayınları (İstanbul 2009), 193; Cin ve Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, 259.

11 Cin ve Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, 260. *"Meşruiyetini kaybetmiş bir devlet başkanına karşı gelme isyan sayılmaz. İslam hukukçuları adaletten ayrılıp fasık olan devlet başkanının meşruiyetini kaybettiği konusunda görüş birliği içerisindedirler. Dolayısıyla böyle bir devlet başkanına karşı gelenler de isyancı sayılmaz".* Aydın, *Hukuk Tarihi*, 194-195.

12 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûkı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, C. III, Bilmen Basım ve Yayınevi (İstanbul: 1985), 410-411; Mustafa Genç, "Hanefi Mezhebine Göre İsyan Suçu (Bağy)", *Sobider Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl: 7, Sayı: 46, 699-712 Erişim Tarihi: Haziran 16, 2020, Doi: http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.44307.

13 Abdülkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku -Genel Hükümler-* (Çev. Ali Şafak), C. 2, Kayıhan Yayınları (İstanbul: 2012), 774; Cin ve Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, 260; Aydın, *Hukuk Tarihi*, 194.

makama layık olmadığı, görevlerini gerektiği gibi yerine getirmediği, kendilerinin bu görev için daha ehliyetli ve donanımlı oldukları, siyasal otoritenin makama meşru olmayan yollarla geldiği, hukuk ve adaletten saptığı gibi iddialar olabilir[14].

4) Bağy suçu topluca işlenen bir suçtur. Bir kişinin meşru siyasal otoriteye yönelik kalkışma içeren eylemleri bağy suçunun oluşması için yeterli değildir. Suçun topluca işlenmesi öngörülmekle birlikte, topluluğun en az kaç kişiden oluşacağına ilişkin İslam hukukçuları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir[15].

Yukarıda sayılan unsurlar bakımından bağy (isyan, kalkışma, ayaklanma) siyasal otoriteye yönelik karmaşık bir suç tipidir. İslam ceza hukukçularının çoğunluğuna göre söz konusu unsurlar bir arada olmadan bağy suçunun oluşması söz konusu değildir. Osmanlı Devleti tarihi boyunca siyasal otoriteyi elinde bulunduran padişaha karşı birçok isyan gerçekleşmiş, hatta kimi zaman bu isyanlar padişahın canına mal olmuştur. Makalemizin konusunu oluşturan Kabakçı isyanı da söz konusu suçun unsurları açısından inceleme altına alınmıştır. Sultan III. Selim'in canına mal olan bu kalkışma özelinde, kurulu düzenin devamını isteyen zinde güçler ile değişim isteyen siyasal otorite arasındaki statüko-değişim çatışması irdelenmiştir.

III. SULTAN III. SELİM DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMUNA KISA BİR BAKIŞ VE III. SELİM'İN REFORM PROGRAMI

XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde çok ciddi yapısal sorunların, iç ve dış etkenlerin neden olduğu kademeli bir gerilemenin başladığı bilinen bir gerçektir. Çalışmamızın girişinde de işaret edildiği gibi, süreç içerisinde devlet örgütlenmesinde yaşanan yozlaşma ve bozulmalar, hazineyi, insan kaynağını törpüleyen savaşlar, içeride ve dışarıda ciddi otorite ve güç kaybı gibi birbirinden yıkıcı sorunlar XIX. Yüzyılın başlarında içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Sorunlara yönelik olarak zaman zaman siyasal otorite tarafından uygulanan iyileştirme çabaları kalıcı çözümler üretemediği gibi, XIX yüzyılın başlarında Osmanlı siyasal otoritesi için artık en hayati sorun, devletin dağılıp yıkılmasını önlemeye çalışmak olmuştur[16].

III. Selim, amcası Sultan I. Abdülhamid'in vefatı üzerine 28. Osmanlı padişahı olarak 1789'da henüz onsekiz yaşında Osmanlı tahtına oturdu. Kafes arkasında yetişmiş bir şehzade olmasına rağmen Selim, amcası padişah I. Abdülhamid'den yakınlık görmüştür. Sultan, Genç Şehzade'nin eğitimi ile yakından ilgilenmiş, kuşkusuz bu eğitim ileride tahta oturacak genç şehzadenin ufkunun açılmasına önemli katkı sağlamıştır.

---

14 Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye*, C. III, 411; Genç, "İsyan Suçu", 703; Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, 350.

15 Cin ve Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, 260; Aydın, *Hukuk Tarihi*, 194.

16 Yılmaz Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı, Meşruiyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, Savaş Yayınları (Ankara: 2019, 191.

XVIII. Yüzyıl boyunca yaşanan büyük yenilgiler ve önemli toprak kayıplarına rağmen Sultan Selim tahta oturduğunda Osmanlı Devleti hala Avrupa'nın büyük güçlerinden biriydi[17]. Genç Sultan'ın tahta oturduğu yıl, artık Avrupa'dan başlayarak dünyada hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı yeni bir dönemin habercisi olan Büyük Fransız Devrimi patlak vermiştir. Bu devrimin adeta karakterini oluşturan hak ve özgürlük, eşitlik, kuvvetler ayrılığı gibi fikir akımlarının Avrupa monarşilerini sarsmaya başladığı bu dalga, Sultan Selim'in iktidara geldiği dönemde henüz Osmanlı topraklarına ulaşmış değildi. Büyük Fransız Devrimi'nin 1789'da patlak vermesinden başlayarak 1850'lere kadar süren karmaşık dönem gerek Avrupa'da gerek Osmanlı Devleti'nde devlet yönetimi, ekonomi, sosyo-kültürel yapı, toprak rejimi, askeri düzen, nüfus, ideoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarında baş döndürücü değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Böylesine karmaşık ve hızlı değişim ve gelişmelerle ilk kez yüzleşmek durumunda kalan Osmanlı hükümdarı ise kuşkusuz III. Selim'dir. Henüz çocuk denebilecek yaşlarda bir şehzade iken sarayın dışındaki dünyaya ve özellikle Avrupa'ya ilgi gösteren Selim, 1789 ihtilali ile tacını ve hayatını kaybeden Fransa kralı XVI. Louis ile dostluk kurmuş ve yazışmıştır[18].

İhtilal Fransası'ndan yayılmaya başlayan "özgürlük" ve "eşitlik" düşüncelerini Osmanlı Devleti'nde ilk anlamlandıran kişi Reisülküttab Ahmed Atıf Efendi olmuştur. 1798'de Sultan Selim'e Fransa ve müttefiklerine ilişkin bir rapor sunmuş, söz konusu raporda Fransa başta olmak üzere Avrupa'da başlayan süreci kuşku ve endişe verici olarak yorumlamıştır. Atıf Efendi'ye göre Voltaire ve Rousseau gibi Fransız aydınlarından sadır olan "eşitlik" ve "özgürlük" gibi düşünceler, tüm dinleri ortadan kaldırmak için kurgulanmış, topluma eşitlik ve cumhuriyet gibi fikirleri aşılayan "zındıklıklar"dır. Hatta bu düşüncelere ilişkin asıl tehlike, Fransız toplumunda ciddi anlamda karşılık bulması, kadın çocuk demeden Fransız halkının bu hareketleri benimsemiş olmalarıdır. Atıf Efendi'nin özellikle "insan hakları" düşüncesine ilişkin endişeleri çok dikkat çekicidir. Raporundaki ifadelere göre bu fikirleri yayanlar "insan hakları" adını verdikleri haddini aşmış düşünceleri farklı dillere çevirtip beyanname halinde çok uluslu devletlerin toplumlarına da yaymaktadır[19]. Kuşkusuz bu gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu gibi çok faklı etnik ve dinsel kimliklerin yaşadığı bir devlet için ciddi bir tehdittir.

Reisülküttab Atıf Efendi'nin Sultan'a sunduğu bu layihada kaleme almış olduğu endişeler, aslında dönemin Osmanlı Devleti için hiç de yabana atılacak öngörüler

---

17 Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri" (çev. M. Faruk Çakır), *Türkler,* C. 12, Yeni Türkiye Yayınları s. 610, (Ankara 2022), 609-628.

18 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri*, C. V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Ankara: 1988) 60.

19 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi (Ankara: 2009), 93-94.

değildir. Osmanlı İmparatorluğu birbirinden farklı etnik ve dinsel kimliği yüzyıllardır birlikte yaşatmaya çalışmaktadır. Bunda da uzun yüzyıllar başarılı olmuştur. Ancak devletin zafiyete uğraması, otoritenin güç kaybı ve yukarıda belirtilen pek çok olumsuz veri, Avrupa'dan gelen bu tip fikir akımlarının özellikle Balkanlardan başlayarak yoğun halde yaşayan Hristiyan tebaa üzerinde gösterebileceği muhtemel etkiler, devleti dağılma sürecine sokabilecek tehlikelerdir. Kaldı ki 1800'lerin ilk çeyreğinden itibaren Sırp ve Rum ayaklanmaları ile başlayan süreç bu endişeleri haklı çıkarmıştır. Büyük Fransız Devrimi'nin hemen ardından yüksek rütbeli bir Osmanlı bürokratının padişaha sunduğu raporda böylesine ihmal edilemeyecek öngörülerde bulunması, fevkalade dikkate değer bir noktadır[20].

Birçok klasik imparatorlukta olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de III. Selim'in reform programının temelinde askeri yenilikler yatmaktadır. Ancak genç Sultan iktidarının ilk yıllarında Rus Çarlığı ve Avusturya ile süregiden savaşlar nedeniyle orduda yapmayı düşündüğü yenilikleri ertelemek zorunda kalmıştır. Fakat bu durum genç Padişah'ın ülkenin diğer kronikleşmiş yapısal sorunlarıyla ilgilenmesine engel olmamıştır. Henüz çok genç bir şehzade iken çok güvendiği ve yakın dostluk kurduğu İshak Bey'in Fransa'ya elçi olarak gönderilmesini sağlamıştır. İshak Bey'in elçilik görevi hem şehzadeliğinde hem de erken sultanlığı döneminde Selim'e Fransa ve genel olarak Avrupa hakkında bilgi edinebilmesi için önemli bir kaynak olmuştur[21]. Tahta oturduktan sonra da İshak Bey gibi birçok görevliyi Avrupa ülkelerine göndermiş, onlardan Avrupa ilerleyişinin nedenlerine ilişkin sayısız raporlar almıştır[22].

Sultan'ın Avrupa'ya gönderdiği diplomatik görevlilerden biri de Ebubekir Râtıb Efendi'dir. 1793 yılında Viyana'ya atanan Râtıb Efendi'nin raporlarında yalnızca Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelerden kaynaklanan endişeler yer almıyordu. Bunların yanı sıra iyi bir gözlemci olarak Avrupa'daki gelişme ve modernleşmenin nedenleri hakkında da değerlendirmeler yapmaktaydı. Öncelikle Avrupa'da yöneten-yönetilen ilişkilerine vurgu yapıyor, Avrupalı hükümetlerin temel önceliğinin tebaanın çıkarlarını korumak için var olduğunu ifade ediyordu. Bu düşüncesiyle bir bakıma artık yozlaşmanın her yönüyle hissedilir olduğu halihazırdaki Osmanlı yönetim anlayışıyla ayrışıyordu. Râtıb Efendi'ye göre devletin ve hükümdarın varlık nedeni toprakları genişletmek ve devletin gücünü ve hazinesini artırmaktan öte tebaanın çıkarlarını, ihtiyaçlarını karşılamak olmalıydı. Ayrıca çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu topraklarında merkezi otoritenin dene-

20 Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı*, 200.

21 Alan Parmer, *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu* (Bir Çöküşün Yeni Tarihi) (çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), Sabah Yayınları (İstanbul 1992), 65-66; Gül Akyılmaz**,** "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", *Türkler*, C. 12, 661-662, Yeni Türkiye Yayınları (Ankara: 2002), 660-670; Eric Jan, *Zurcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları (İstanbul 2002), 39**;** Shaw, *III. Selim*, 611-612.

22 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları (İstanbul 1978), 96.

timi sağlamak için her zaman yeterli olamadığını, bu durumun telafisi zor sorunlar yarattığını belirtiyordu[23]. Râtıb Efendi'nin raporlarından birinde geçen şu ifadeler, kanaatimizce Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki haline hiç uymayan ve mevcut "müesses nizam"ın uykularını kaçıracak kadar iddialı olan değerlendirmelerdir:

> *"Avrupa devletlerinde, hükümdarlar tarafından koyulan kanunlara, teşkilatlara, prensiplere ve vergilere toplumun her seviyesinde insanlar tarafından tam olarak uyulmaktadır. Vergiler zamanında ödendiği müddetçe hiçbir kral, askeri komutan ya da bürokrat bir başkasının işlerine vergiyi gerekçe göstererek müdahale etmez... Kişi istediği giysiyi satın alabilir, istediğini söyleyebilir ve kişinin neler yiyip içebileceği ve nerelere gidip gelebileceği konusunda bir sınırlama olmadığı gibi, yiyeceğine, giyeceğine, alış-verişine ve kazançlarına müdahale edilmez... Hiçbir dini hukuka sahip değildirler. Bu demektir ki İsa'nın koymuş olduğu kanunlardan sadece evlilikle ilgili kimi kurallar geçerli kalmıştır ve bu alanda bile krallar söz konusu olunca İsa'nın getirdiği kurallar her zaman uygulanmaz. Mirasla ilgili kurallarda dini hükümler uygulanmamaktadır, bu nedenle mevcut Avrupa devletleri öyle bir yapıya sahiptir ki artık onlar ehl-i kitap olarak nitelendirilemezler"*[24].

Yukarıdaki açıklamalar ve raporundan yapılan alıntılardan anlaşıldığı kadarıyla Râtıb Efendi Avrupa ilerleyişinin ve gelişmesinin temelinde yatan dinamikleri şöyle ortaya koymuştur: 1) Eğitimli, disiplinli ve iyi donatılmış ordular. 2) Disipline edilmiş güçlü ve düzenli bir mali yapı. 3) Liyakati esas alan, nitelikli eğitim almış, yetenekli ve dürüst bir bürokrasi. 4) Halkın refahı, huzuru ve güvenliğini amaç edinmiş yasal düzenlemeler. 5) Avrupalı devletlerin ortak çıkarları için iş birliği yapma becerileri ve buna uygun diplomatik örgütlenme[25].

Çalışmamız III. Selim'in hayatına mal olan bir ayaklanmanın ekseninde bir statüko ve yenileşme çatışmasını konu almaktadır. Bu noktada Râtıb Efendi'nin raporları zamana ayak uydurmayı başaramamış, deyim yerindeyse kronik ve hastalıklı bir statükoya dönüşmüş Osmanlı devlet yönetimi ve sivil-asker bürokrasi için kabulü mümkün görünmeyen olgulardır. Genel olarak Osmanlı tarihçileri Osmanlı Devleti tarihini kuruluş, gelişme, yükselme, duraklama, gerileme, dağılma ve çöküş gibi dönemlere ayırarak incelerler. Neredeyse her dönemde rastlanan halk isyanları bir yana, özellikle yeniçeri ayaklanmaları ve çoğu zaman da bu hareketlere desteğini esirgemeyen sivil bürokrasi (özellikle ilmiye) için elbette var olan "statüko"ya yönelik her türlü değişim hareketi, kaynağı nereden olursa olsun tehlike demektir. Geçmişte başta Sultan II. Osman (1618-1623), IV. Murad (1623-1640) ve XVII

---

23 Shaw, *III. Selim*, 612; Akyılmaz, *Dış Politika*, 662; Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı*, 202.

24 Shaw, *III. Selim*, 612.

25 Berkes, *Çağdaşlaşma*, 96; Shaw, *III. Selim*, 612; Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı*, 202.

yüzyılın ikinci yarısında Köprülülerin yapmaya çalıştıkları tüm yenilik hareketleri özellikle asker-sivil bürokratik odaklardan çok ciddi direnç görmüştür[26].

Sultan III. Selim'in "Nizâm-ı Cedît" (Yeni Düzen) olarak ıslahat hareketinin temelinde öncelikle askeri düzenlemeler yatmaktadır. Dar anlamda Nizâm-ı Cedît, Avrupa tarzında eğitilmiş, disiplinli, iyi donanımlı ordu demektir. Kavramın geniş anlamda içeriği ise yine Avrupa'nın başta bilim ve teknik gelişmeleri olmak üzere askeri, idari, siyasi, iktisadi, hukuki ve sosyal deneyimlerinden yaralanarak Osmanlı Devleti'nde yapılması planlanan reform programıdır[27].

Nizâm-ı Cedît programı çerçevesinde Sultan III. Selim'in reform programının hareket noktası yine askeri düzenlemeler olmuştur. Merkezi, güçlü ve düzenli bir ordu kurmanın yanında orduyu destekleyebilecek kurumları da oluşturmaya çalışmıştır. Gerek ordunun gerek halkın sağlık ihtiyaçlarına cevap verecek bir sağlık örgütü kurulmaya çalışılmış ve akademik anlamda eğitim verecek bir tıp okulu açılmıştır. İlave olarak o dönemde mevcut deniz mühendislik okulu akademik ve teknik olarak modernize edilmiş, 1795'de bir de kara mühendislik okulu açılmıştı. Ancak bu reformların mali yükü, Selim dönemi hazinesinin kaldırabileceğinden yüksek meblağlar da içermekteydi. Geleneksel Osmanlı vergi sistemi ile bu yükün üstesinden gelinmesi pek kolay olmamakla birlikte, mali sistemin yenilenmesi ve vergilendirmede modern reformların yapılması konularında başarılı sayılacak adımlar atılamamıştı. Hükümet, hazine gelirlerini artırabilmek için geleneksel araçları kullanmayı yeğlemiş, el koyma uygulamalarını ve sikkenin değerini düşürme yollarını tercih etmişti. Kuşkusuz bu yaklaşım, orta ve uzun vadede telafisi daha güç olacak sorunlara yol açmıştır. Ayrıca Sultan'ın devlet dairelerinde kronikleşmiş rüşvet kaynağı haline dönmüş olan fazla istihdamı azaltma çabaları ve 1797'de devletin önemli işlerini görecek "kalemiye"nin (memurların) bir merkezde kurumsal olarak toplanması amacıyla kurulan Mühimme Odası'nın etkinliğini artırıcı girişimleri genel olarak Osmanlı bürokrasisinde rahatsızlık uyandıran gelişmeler olmuştur[28]. Elbette Sultan Selim'in Nizâm-ı Cedît reformları bunlarla sınırlı değildir. Ancak konumuz itibariyle bir merkez içerisinde bir statüko çatışması oluşturan bu reformlar mercek altına alınmıştır.

IV. KABAKÇI İSYANI, III. SELİM'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ VE KATLEDİLMESİ

Osmanlı siyasi tarihine "Nizâm-ı Cedît" kavramını armağan eden III. Selim dönemi çetin bir gelenek-yenilik çatışmasının net bir görüntüsünü sergilemektedir. Genç yaşta tahta oturan Sultan, son derece bunalımlı, buhranlı ve çalkantılı

[26] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/1, Türk Tarih Kurumu Basımevi (Ankara: 1994), 34; Durmuş Yılmaz, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyete Giden Yol*, Çizgi Kitabevi (Konya: 2001), 69.

[27] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümâyunları, Nizâm-ı Cedît 1789-1807*, Türk Tarih Kurumu Basımevi (Ankara: 1988), 29; Tayyip Gökbilgin, "Nizâm-ı Cedît", *İslam Ansiklopedisi* C. IX, MEB Yayını, (İstanbul: 1980), 309; Akyılmaz, *Dış Politika*, 661.

[28] Zurcher, *Modernleşen Türkiye*, 41-42; Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı*, 203-204.

bir dönemle yüzleşmek durumunda kalmış ve bedelini canıyla ödemiştir. XVIII. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı dış tehditler, bitmez tükenmez savaşlar, yüzyılların birikimi yapısal iç sorunlar ve bunlara yönelik gerçekleştirilmeye çalışılan reform süreci, Selim döneminin belirleyici özellikleri olmuştur. Genç Sultan'ın uygulamaya çalıştığı reform süreci, doğal olarak kronik bir kangrene dönüşmüş sistemden beslenen dahili baskı ve güç odaklarını memnun etmemiştir. Sultanın yeniden temin için uğraştığı merkezi otorite, bu grupların geleceğine ilişkin bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak söz konusu odaklar, rejime yönelik olumsuz tepkilerini göstermekten hiç çekinmemişlerdir.

Gerçekleştirmeye çalıştığı reform programı, tahtında oturduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü az da olsa yavaşlatmış olmakla birlikte yukarıda belirtilen odakların III. Selim'e hiç de dostça olmayan tutumları artarak devam etmiştir. Sultan'ın zayıflamış devlet otoritesini güçlendirmek için uygulamaya koyduğu Nizâm-ı Cedît hareketi ve buna bağlı olarak yapılan askeri ve sivil bürokratik reformlar, başta klasik seyfiye (ordu) ve âyanlar olmak üzere, ilmiyenin büyük bölümü ve diğer oligarklaşmış bürokratik elitin sert muhalefetiyle karşılaşmıştır[29].

Osmanlı Devleti tarihinde önemli kırılma noktalarından biri olan "Kabakçı İsyanı", 25 Mayıs 1807'de patlak vermiştir. Bir yeniçeri kalkışması olarak başlayan bu isyanın başlangıçtaki nedeni, başlarında Kabakçı Mustafa adında bir yamağın bulunduğu yeniçeri grubunun yeni üniforma giyme kuralına karşı koymasıdır. Her ne kadar başlangıçta çok basit bir itiraz gibi görünen bu kalkışma, bir anda Sultan III. Selim'e ve onun reform programı olan Nizâm-ı Cedît'e karşı olanların destekleyip kışkırttığı bir çatışmaya dönüşmüştür. Devletin askerleri, devlet otoritesine başkaldırmıştır. İsyancılar başta Sultan Selim tarafından 1806'da şeyhülislamlığa getirilen Ataullah Efendi ve üst düzey bürokrasiden Tayyar Paşa olmak üzere büyük destek görmüşler ve isyan artık bir "statüko" ve "yenilik" çatışmasına dönüşmüştür. Selim'in başlattığı Nizâm-ı Cedît reformlarının, devletin başına gelen her türlü sıkıntının temel nedeni olduğuna inandırılmış kalabalık bir halk kitlesinin de desteğini almakta zorlanmayan isyancı gruplar, Osmanlı Sultanı'nın kellesini isteyebilecek kadar cüretkâr ve asice davranmıştır. Bu yönüyle söz konusu kalkışma Osmanlı Devleti'nde sık görülür bir durum değildir. Daha önce de katledilmiş padişahlar olsa da (Sultan II. Osman örneği) padişahın canına kastedecek cürette kalkışmalar nadiren görülmüştür. Sultan Selim, çatışmanın çok daha büyük sorunlara ve kan dökülmesine neden olmasını önle-

[29] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, İmge Yayınevi, (Ankara: 2002), 83; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876* (çev. Osman Akınhay), C. 1, Papirüs Yayınevi, (Ankara: 1997), 35-36; Çetin Özek, "Osmanlı'da Siyasal İktidar ve Din İlişkileri Düzeni" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cumhuriyet'in 75. Yıl Armağanı* (İstanbul 1999), 207-208; Berkes, *Çağdaşlaşma*, 110-118; Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı,* 210.

mek amacıyla isyancılara reformcu bazı yüksek bürokratlarını teslim etmek gibi birtakım ödünler vermiş olsa da tahtından indirilmekten kurtulamamıştır. Asiler sarayı basmış, padişahı ve genç kuzeni şehzade Mahmud'u tutuklayıp hapse atmışlar, Osmanlı tahtına da Sultan Selim'in diğer kuzeni IV. Mustafa'yı oturtmuşlardır (27 Mayıs 1807)[30].

Padişah III. Selim ve şehzade Mahmud Topkapı Sarayı'nda tutuldukları sırada, Selim yanlısı bir grup İstanbul'dan kaçarak o dönem Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınmışlardır. Emrinde önemli bir askeri güç bulunan Alemdar Paşa isyanı bastırmak için İstanbul'a hareket etmiştir. Olayları yatıştırıp Sultan Selim'i yeniden tahta oturtmak amacında olan Alemdar, Sultan'ın katledilmesine engel olamamış, kendisi İstanbul'a ulaşamadan Sultan Selim katledilmiştir. İsyancılar tarafından tahta oturtulan ve hanedan ailesinden iktidarına gelmesi muhtemel tüm tehditleri ortadan kaldırmak isteyen IV. Mustafa, şehzade Mahmud'u da öldürtmek istese de bunda başarılı olamamıştır. Bu arada İstanbul'a ulaşan Alemdar Paşa isyanı bastırmak için Kabakçı Mustafa başta olmak üzere kalkışmaya destek veren bütün bürokratları ortadan kaldırmıştır. Ayrıca IV. Mustafa'yı tahttan indirerek şehzade Mahmud'u Osmanlı tahtına oturtmuştur[31].

Olayların bu noktaya kadar gelmesi, devlet içinde ulema, sivil ve asker bürokrasinin halk üzerinde ne denli etkin olabildiğini de açık açık göstermektedir. Kuşkusuz bu olay, yasal ve meşru siyasal otoriteye yönelik bir isyan hareketidir. Ancak burada bir başka dikkat çekici nokta, halkın padişaha yönelik memnuniyetsizliğinin ifadesi olarak, küçük sayılabilecek bir kışkırtma ile nasıl böylesine bir çatışmada kitlesel olarak isyancılarla birlikte hareket ettiğidir. Her ne kadar tarihte yaşanmış olaylar için "şöyle olsa şöyle olurdu" demenin her zaman doğru değerlendirmeler olamayacağına ilişkin kesin bir yargı bulunsa da Büyük Fransız İhtilali'ni başlatan olayların da benzer olaylar olduğunu kanaatimizce hatırda tutmak gerekir.

V. BİR "BAĞY" SUÇU OLARAK KABAKÇI İSYANI

25 Mayıs 1807'de başlayıp, bir Osmanlı padişahının ve sayısız insanın hayatına mal olan Kabakçı İsyanı, yalnızca basit bir şiddet hareketine indirgenemeyecek ve Osmanlı siyasi tarihinin akışını değiştirmiş önemli bir olaydır. Olayın çalışmamız açısından bir başka önemli yönü, aynı zamanda İslam-Osmanlı ceza hukukunda Had suçları arasında sayılan devlete isyan (bağy) suçu özelliklerini taşıyor olmasıdır. Bu başlık altında Kabakçı İsyanı bir had suçu olarak "bağy" suçunun yukarıda verilen unsurları bakımından kısaca değerlendirilmeye çalışılacaktır.

30 Shaw, *III. Selim*, 618; Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı*, 211.

31 Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)" *Türkiye Tarihi C. 3, Osmanlı Devleti 1600-1908* (yayın yönetmeni Sina Akşin), (İstanbul 2000), 92-93; Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası" *Türkler C. 12,* Yeni Türkiye Yayını (Ankara: 2022), s. 639-642.

Yukarıda da belirtildiği gibi bağy suçunun ilk unsuru, kalkışmanın meşru bir devlet otoritesine, hükümete, devlet başkanına ya da devlet düzenine yönelik olarak gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu noktada, bir Osmanlı padişahı olan III. Selim, Osmanlı devletinin monarşik geleneklerine ve teamüllerine bağlı bir şekilde Osmanlı tahtına oturmuştur. Ayrıca söz konusu unsur içerisinde öngörülen otoritenin adalet vasfına sahip olması noktasında, Sultan Selim'in adaletten saptığına ilişkin iddiaları doğrulayacak bulgular kanaatimizce söz konusu değildir. Dolayısıyla Kabakçı olayının meşru devlet otoritesine yönelik bir kalkışma olduğu açıkça görülmektedir.

İsyan suçunun ikinci unsuru, isyancıların kuvvet kullanmaları, şiddete başvurmalarıdır. Kabakçı olayının başlangıcından itibaren şiddet içerdiği, giderek büyüyen bir kuvvet oluşturarak meşru iktidara isyan ettiği ve bu isyan sırasında bizzat iktidarın sahibi olan Padişah'ın ve pek çok insanın hayatına mal olduğu göz önüne alınırsa, had suçunun kuvvet kullanma unsuru olayımız açısından gerçekleşmiştir.

Hadd-i bağyin üçüncü unsuru isyancıların kendilerince haklı bir nedene dayanıyor olmalarıdır. Bu nedenler iktidarın haksız olarak ele geçirildiği ya da görevini gerektiği gibi yerine getirmediği iddiaları olabilir. Kabakçı olayında yeni üniforma giymek istemeyen birkaç yeniçerinin başlattığı hareket, bir grup isyancının toplumdan ve devlet bürokrasisinden gördüğü yoğun destekle, iktidara yönelik memnuniyetsizliğin şiddetle dışa vurumu olarak cereyan etmiştir. Aslında konu itibariyle vurgulamaya çalıştığımız temel nokta da "haklı neden" meselesidir. Padişahın başlattığı yenilik hareketi devletin sivil ve asker bürokrasisi ile halkın bir kısmı nezdinde olumlu karşılık bulamamıştır. Bu yönde kapsayıcı bir sahiplenme ya da içselleştirme en azından isyancılar için söz konusu olamamıştır. İsyancılar alışageldikleri ve beslendikleri düzenin değişmesine tepkilerini isyan ile eyleme geçirmişlerdir. Bir çeşit statüko ve yenilik çatışması olmuştur. Ancak ilginç olan nokta, yenileşme ve değişimi isteyen tarafın iktidar, statükonun devamından yana tavır gösteren tarafın ise statükodan beslenen odaklar ile onların kışkırtmasıyla hareket eden halk olmasıdır. Bu noktada, suçun failleri bakımından "haklı neden" siyasal otoritenin mevcut düzeni değiştirmeye çalışmasıdır. Elbette bu iddialarını "ulema"nın öngördüğü bir dille "şeriat isteriz" sloganıyla betimlemişler, bir anlamda iktidarın adaletten saptığı iddiasında bulunmuşlardır.

İsyan suçunun son unsuru topluca işlenmiş olmasıdır. Kabakçı hareketi birkaç yeniçeri neferinin itirazları olarak başlamış, ardından beklenmedik bir hızla otoriteye karşı bir kitlesel bir isyan hareketine dönüşmüştür. Dolayısıyla bu koşul bakımından da Kabakçı kalkışması hadd-i bağyin tanımına uymaktadır.

Suçun oluşumu ve tamamlanması neredeyse bölgesel bir iç savaş görüntüsü vermektedir. İsyanın devlet güçleri tarafından bastırılıp (Alemdar ve ordusu) ve birçok isyancının bu süreçte öldürülmesi, suçun özelliği itibariyle ani ve derhal müdahale gerektiren bir eylemler bütünü olmasındandır. Dolayısıyla suça uygulanacak yaptırım açısından, suçun doğasına uygun gelişmeler yaşanmıştır.

SONUÇ

Orta Çağ'ın sonlarında Ön Asya'da kurularak tipik bir Yeniçağ monarşisine dönüşen Osmanlı Devleti, zaman zaman devletin varlığını ve bütünlüğünü tehdit eden isyanlarla yüz yüze kalmıştır. Bu isyanların önemli bir bölümü bizzat devlet içinde olan odakların gerçekleştirdiği, bir kısmı doğrudan halk kitlelerinin karıştığı isyanlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin özellikle çöküş sürecine girdiği XVIII. ve XIX yüzyılda sivil-asker bürokrasinin başrolünde yaşanan kalkışma hareketlerinin genel karakteri söz konusu hareketlerin aslında bir" merkez-çevre" çatışmasından öte "statüko-yenilik" çatışması olmalarıdır.

Kavramın doğası itibariyle yenilik talepleri genellikle yönetilenlerden gelen taleplerdir. Ancak dünya siyasi tarihinde geleneksel kimi monarşilerde bu genelleme pek uygun düşmemektedir. Örneğin Rus Çarlığı, Japon İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi geleneksel monarşilerde yenileşme hareketleri Avrupalı monarşilerde gözlendiği gibi çevreden merkeze yönelen talepler değil, aksine merkezden çevreye yönelen hareketler şeklinde belirmiştir[32]. Merkezi ifade eden iktidar eksenli modernleşme hareketleri, gerek devlet örgütlenmesi içerisindeki birtakım odaklar tarafından gerek yönetileni oluşturan halk kitlesi tarafından olumsuz tepkilerle karşılaşmıştır. Bu tepkiler çoğu zaman siyasal otoriteye yönelik bir kalkışma hareketine dönüşebildiği gibi pek çok insanın ve iktidarı oluşturanların canlarına da mal olabilmiştir.

İslam hukukunun orijinal ve en kapsamlı uygulama alanı bulduğu Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu tip kalkışma hareketlerinin Şer'î ceza hukukundaki karşılığı, had suçu kapsamında sayılan "devlete isyan suçu", terminolojik adıyla "hadd-i bağy" olmuştur. Osmanlı siyasal otoritesi kendisine yönelik bu tip kalkışmaları genellikle bu suç tipi kapsamında değerlendirmiş ve bu suçun öngördüğü yaptırımları uygulamıştır.

1807'de Osmanlı padişahı III. Selim'in ve pek çok insanın hayatına mal olan Kabakçı İsyanı da çalışmamız ışığında tipik bir hadd-i bağy eylemi olarak görülmektedir. Suç, tipolojisi ve unsurları bakımından tamamlanmıştır. Gerek kalkışma sırasında otoritenin tepkisi gerek sonrasında yapılan yargılama süreci gerçekleşen bu büyük kalkışmanın hadd-i bağy olarak değerlendirilebilmesi için uygun ipuçlarını sunmaktadır. Sonuç olarak 1807 Kabakçı İsyanı, yenileşme hareketlerine girişmiş bir meşru siyasi otoriteye karşı, "statüko"yu temsil eden çevrelerin gerçekleştirdiği bir bağy suçu hareketi olarak Türk hukuk tarihindeki yerini almıştır.

[32] Bu üç imparatorluğun yenileşme çabaları ve bu çabaların benzerlikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Zarakol, *Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

KAYNAKÇA

Akyılmaz, Gül. *Siyasi Tarih*. Ankara: 3. Baskı, Seçkin Yayınları, 2022.

Akyılmaz, Gül. "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti". *Türkler*, C. 12, (2002). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 660-670.

Akman, Mehmet. *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*. İstanbul: Eren Yayınları, 1997.

Akşin, Sina. "Siyasal Tarih (1789-1908)". *Türkiye Tarihi, C. 3*, Osmanlı Devleti 1600-1908 (yayın yönetmeni Sina Akşin), İstanbul 2000.

Aktan, Coşkun Can, Yay Serdar. "Türkiye'de Statüko ve Değişime Direnç". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (2016), 49-71. Erişim Tarihi: Haziran 15, 2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/36069/404998.

Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Gökkubbe Yayınevi 2004.

Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: 7. Baskı, Beta Yayınları, 2009.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 1978.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûkı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu, C. III*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.

Cin, Halil, Akgündüz Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi Kamu Hukuku, 1. Cilt*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1995.

Cin, Halil, Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: 13. Baskı, Sayram Yayınları, 2021.

Davıson, Roderic H. *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876* (çev. Osman Akınhay), C. 1. Ankara: Papirüs Yayınevi, 1997.

Genç, Mustafa. "Hanefi Mezhebine Göre İsyan Suçu (Bağy)". *Sobider Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 46, Haziran 2020, ISSN: 2149-0821 Doi: http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.44307. (699-712).

Gökbilgin, Tayyip. "Nizâm-ı Cedît". *İslam Ansiklopedisi, C. IX*. İstanbul: MEB Yayını, 1980.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi Nizâm-ı Cedît ve Tanzimat Devirleri, C. V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Karal, Enver Ziya. *Selim III'ün Hatt-ı Hümâyunları, Nizâm-ı Cedît 1789-1807*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. Ankara: İmge Yayınevi, 2002.

Lewıs, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev. Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2009.

Özek, Çetin. "Osmanlı'da Siyasal İktidar ve Din İlişkileri Düzeni". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cumhuriyet'in 75. Yıl Armağanı*. İstanbul: 1999, 179-212.

Palmer, Alan. *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Yeni Tarihi)* (çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak). İstanbul: Sabah Yayınları, 1992.

Shaw, Stanford J. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri" (çev. M. Faruk Çakır). *Türkler, C. 12*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2022. 609-628.

Udeh, Abdülkadir. *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku -Genel Hükümler-* (Çev. Ali Şafak), C. 1. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, C. III/1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

Yalçınkaya, Alaaddin. "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası". *Türkler, C. 12*. Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002, 639-642.

Yılmaz, Durmuş. *Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyete Giden Yol*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2001.

Yurtseven, Yılmaz. "Osmanlı Kul Sistemi ve Veziriazam". *Prof. Dr. Bilge Öztan'a Armağan*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2008, 1439-1456.

Yurtseven, Yılmaz. *Osmanlı Siyasal İktidarı, Meşruiyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Savaş Yayınları, 2019.

Zarakol, Ayşe. *Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.

Zurcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

https://sozluk.gov.tr/, Erişim tarihi: 16.08.2022.